

Федір Вовк та його внесок у вивченні антропологічних особливостей українського народу

Українська наука завдячує видатному етнографу, антропологу та літературознавцю Федору Кіндратовичу Вовку (1847–1918 рр.) за величезний внесок у вивчення характерних зовнішніх, внутрішніх (психологічних) рис українського народу, як окремишньої цілісності у складі Російської імперії. Його праці викликають інтерес і сьогодні, адже автор спеціалізувався «у галузі наукового вивчення української етнографії і антропологічних особливостей українського народу», як вдало зазначив В. Денисенко [2, с. 143]. Його науковий доробок став поштовхом для подальшого вивчення і усвідомлення відмінності українського народу від інших.

Фундаментальні студії з антропології Федір Вовк розгорнув завдяки сприянню та підтримці Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка у Львові. Підтверджує цю думку сучасний дослідник життя і спадщини етнографа Ф. Вовка В. Наулко: «робота особливо активізувалась після обрання його у 1899 р. дійсним членом і, у 1906 р. — головою Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові» [4, с. 39].

Підґрунтям для написання роботи «Студії з української етнографії та антропології» були матеріали, отримані з експедицій, проведених Федором Вовком та його учнями. Територіально вони охоплювали майже весь ареал проживання представників українського етносу (від Кубані до Галичини). «Організував багато експедицій, обійшов Галичину, Буковину, Передкарпаття, Закарпатську Україну, Чернігівську, Волинську, Херсонську губернії, Кубань та п-в Тамань. Експедиційну працю Вовк поєднував з роботою в наук. лабораторії» [1].

Свої дослідження Федір Кіндратович проводив, використовуючи методики антропологічних досліджень, які він опанував під час навчання в Паризькій антропологічній школі. До них відносяться: вимірювання, складання статистичних даних та спостереження. «Для

якнайточнішого означення анатомічних ознак в антропології вживають звичайно проміри, а там, де вони цілком неможливі, або занадто трудні, статистичний обрахунок спостережень. Таким чином всі дані про антропологічні ознаки виявляються в цифрах та в вигляді таблиць» [5, с. 7]. З сучасної точки зору деякі висновки, зроблені етнографом, можуть бути неточними, оскільки «Завдання антропологічної статистики становить, отже, не те, щоб у кожній місцевості проміряти якомога більшу кількість людей, а те, щоб проміри були проведені у якнайбільшій кількості місцевостей» [5, с. 7].

В результаті дослідження Ф. Вовку вдалося виокремити три географічні смуги України: північну, середню та південну. Аналізуючи виокремлені ним території, автор приходять до висновку, що «Українці є, в цілій своїй масі, люде майже однаково темноволосі та темноокі... барва волосся українців взагалі тотожна з барвою очей, цебто українці в більшості мають темне волосся і темні очі, але кількість яснооких значно переважає кількість ясноволосих, цебто, інакше кажучи, ясні очі трапляються іноді й у темноволосих (навпаки — рідше). Ясне волосся та ясні очі і своєю незначною кількістю, і географічним поширенням свідчать про те, що українців не можна вважати за населення, що склалося з мішанини двох рас — ясноволосої та темноволосої, а треба визнати належність їх до одної темноволосої раси з місцевими ясноволосими домішками» [5, с. 12].

Наступним пунктом у дослідженні етнографом антропологічного типу українців став зріст. Згідно з отриманими результатами, населення України в цілому має середній (навіть вищий за нього) показник. Представники найнижчого зросту, за Ф. Вовком, живуть у північній смузі: «У північній смузі України найменшим зростом, що трохи навіть не досягає середнього, відзначається населення східних повітів Чернігівщини по лівому боці річки Десни (1649 мм). Далі йдуть південні повіти Чернігівщини на південь од Десни (1659 мм)» [5, с. 13], найвищий зріст на півдні: «У південній смузі України маємо виключно зріст або високий, або такий, що значно наближається до нього ...на Кубані, яка лежить найдалше на схід, зріст чоловічого населення (проміри Гільченка — 1700 мм, а мої та Чикаленкові — 1709 мм)» [5, с. 15]. Можна стверджувати, що українське населення високоросле.

Не менш важливим критерієм Федір Кіндратович вважав головний показчик («співвідношення ширини, поперечного діаметра голови до її довжини, повздовжнього діаметра, що приймається за 100; обмір проводиться зверху голови» [4]. Автор поділив населення на довгоголових (доліхоцефали), середньоголових (мезоцефали) та короткоголових (брахіцефали) і підсумував, що: «серед українського населення найвищий зріст відповідає і найвищому (брахіцефальному) головному показчику та найбільшій мірі темної пігментації, або, інакше кажучи, українці належать до одної раси — раси високо-рослої, брахіцефальної, темноволосої та темноокої» [5, с. 24].

Висотний показчик, який інформує про висоту черепа, також є чимало значущою ознакою при вивченні антропологічних особливостей народу. За Вовком, середньостатистичний показник українців — 71,3; етнолог доводить самотність народу, оскільки отримані результати не співпадають з даними навколишніх народів-сусідів: «показчик великоросів (за Івановським 70,1) та білорусів (за тим самим автором — 66,1 або, згідно з новими цифрами, — 67,6)» [5, с. 26].

Важливе значення автор приділяв показчику обличчя, його співвідношення між довжиною та шириною. Аналізуючи результати, Ф. Вовк пише: «виходить, що українці належать до числа більше-менше вузьколицих народів (середній показчик 102,7), притому вузьколицість ця збільшується помітно, хоч і не цілком правильно, зі сходу на захід, принаймні в середній та північній українських смугах, в міру віддалення від більше широкоскулястого великоруського типу» [5, с. 27].

Ще один критерій вимірювання висвітлює особливості носового показника. Вчений визначає три типи профілю носа: вгнутий, рівний та орлиний. «Вгнутий ніс зустрічається порівнюючи часто на самій тільки Курщині та в центральній Галичині ... рівний профіль носа, що переважає скрізь, за винятком Курщини, треба зачислити до характеристичних ознак чисто українського типу. Нарешті, вигнутий (орлиний) ніс, найбільш рідкий, найчастіше зустрічається на Вороніжчині (18,7 %), на Кубані (32,5 %), у галичан (20 %–25,1 %) та у галицьких гуцулів, причому у перших двох місцевостях можливий вплив іранських племен, а в гуцулів — найбільше правдоподібний вплив румунський та циганський» [5,

с. 28]. Спостерігаємо, що етногенез українців — це неповторний, окремий, своєрідний процес становлення.

Аби скласти узагальнюючий портрет тогочасного українця, Федір Кіндратович Вовк описав довжину верхньої і нижньої кінцівки: «Найбільша довжина руки українців на Курщині (44,9) та на Вороніжчині», також автор зазначив, що: «довжина нижньої кінцівки щодо зросту майже в усіх українців однакова (середня довжина 47,55) з дуже невеликими хитаннями (від 46,0 до 47,9)» [5, с. 29].

Останнім штрихом у нарисі його праці став скелічний показчик («співвідношення довжини нижньої кінцівки до довжини тулуба разом з головою») [3]. «Щодо цієї довжини, то всі українці виявляються досить однакові, притому скелічний показчик у них своєю височиною майже цілком аналогічний з довжиною ніг щодо зросту; цей факт вказує на те, що взагалі високий зріст українців залежить не стільки від довжини тулуба, скільки од довжини ніг, через те українці й мають бути заведені до числа племен макроскелічних» [5, с. 30]. Вчений знову доводить думку про те, що українці за своїм антропологічним типом більш споріднені з південними та західними (за винятком поляків) слов'янами.

«Розглянувши отак головні антропологічні ознаки українського населення і резюмуючи все вищесказане, ми мусимо прийти до таких висновків: І. Українці є досить одноманітне плем'я, темноволосе, темнооке, вищого за середній чи високого зросту, брахіцефальне, порівняно високоголове, вузьколице, з рівним і досить вузьким носом, з порівняно короткими верхніми та довгими нижніми кінцівками. Сукупність цих ознак ми вважаємо можливим визнати українським антропологічним типом» [5, с. 31].

Таким чином, в своєму описі антропологічного типу українського населення Федір Вовк виділив наступні критерії:

- пігментацію, колір волосся і очей;
- зріст;
- показчик голови;
- висотний показчик (висота черепа);
- показчик обличчя;
- носовий показчик (висота носа);
- профіль носа;

- довжину верхньої кінцівки (руки) у відсотковому співвідношенні до довжини тіла;
- довжину нижньої кінцівки;
- скелічний показчик.

Етнолог не тільки зібрав, обробив і систематизував надбаний матеріал, а й простежив процес формування антропологічних типів українців. Підсумовуючи, варто зазначити, що видатний антрополог і літературознавець Федір Кіндратович Вовк науково довів ідею єдності, унікальності, самобутності українського народу. Слід віддати належне багаторічним старанням вченого, адже його концепція неподільності українців актуальна і користується інтересом у читачів до сьогодні.

1. Горбик В. О. Вовк (Волков) Федір Кіндратович / Енциклопедія історії України : у 10-ти тт. ; [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.]. — Т. 1:А–В. — К.: Наук. думка, 2003. — С. 589.
2. Денисенко В. «Шлюбний ритуал та обряди на Україні» Хв. Вовка / В. Денисенко // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. — 1928. — Вип. 2–3. — С. 146–159.
3. Макарчук С. А. Етнічна історія України : навч. посібник / С. А. Макарчук. — Київ: Знання, 2008. — 471 с.
4. Франко О. Діяльність Федора Вовка в Науковому товаристві ім. Шевченка / О. Франко // З історії Наукового товариства імені Шевченка. Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові. — Львів, 1998. — С. 84–100.
5. Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології / Хведір Вовк. — Київ, Мистецтво, 1995. — 404 с.

Жученко А. М., Левченко В. В.

Вчений-фінансист В. М. Твердохлєбов — фундатор вищої економічної освіти в Одесі

У працях сучасних дослідників, що вивчають історію становлення та розвитку вищої економічної освіти та науки в Одесі на зламі ХІХ–ХХ ст. досить часто зустрічаються імена відомих одеських вчених-економістів — М. М. Вольського, О. С. Постникова, Л. В. Федоровича, В. Д. Каткова, С. І. Солнцева, А. С. Бориневича, Г. Г. Швігтау, Г. І. Тіктіна та ін., які залишили вагомий слід у розвію